

۲۰۲۲۷۸۴

به نام خداوندگار زیبایی ها

بن مایه های اساطیری هفت عبادتگاه ایرانی

لیلا افشارپژوه
مشارکت آریا دانش

۱۳۹۸

افشارپژوه، لیلا، ۱۳۵۴-	سرشناسه
بن‌مایه‌های اساطیری هفت عبادتگاه شاخص ایرانی/مolf لیلا افشارپژوه.	عنوان و نام پدیدآور
تهران: آریا دانش، ۱۳۹۷.	مشخصات نشر
۱۳۱ص.	مشخصات ظاهری
۹۷۸-۶۲۲-۶۱۵۴-۸۹-۵	شابک
فیبا	وضعیت فهرست نویسی
کتابنامه: ص. ۱۳۱.	یادداشت
اساطیر ایرانی -- تاریخ	موضوع
Mythology, Iranian-- History	موضوع
اسطوره در هنر	موضوع
in art Myth	موضوع
معبد ها -- ایران	موضوع
Temples -- Iran	موضوع
کلیساها -- ایران	موضوع
Church buildings -- Iran	موضوع
مسجد ها -- ایران	موضوع
Mosques -- Iran	موضوع
آتشکده ها -- ایران	موضوع
Zoroastrian temples -- Iran	موضوع
سقاخانه ها -- ایران	موضوع
Sacral places -- Iran*	موضوع
مهرابه ها -- ایران	موضوع
Mithraea -- Iran	موضوع
چغازنبیل	موضوع
Chogha Zanbil (Iran)	موضوع
۱۳۹۷ ب ۷ الف / ۲۲۷۰	رده بندی کنگره
۱۳۰۹۵۵/۲۹۱	رده بندی دیویی
۵۵۱۵۶۹۲	شماره کتابشناسی ملی

هر گونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدید آورنده، یا ناشر خلاف قانون، ممنوع و مجازات دارد.
تخلف را به دفتر مرکزی "انتشارات آریا دانش" گزارش فرمایید.

نام کتاب: بن‌مایه‌های اساطیری هفت عبادتگاه ایرانی

مolf: لیلا افشارپژوه

ناشر: آریا دانش، شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

صفحه آرا: مهدی رادمهر

نوبت: اول فروردین ۱۳۹۸

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۱۵۴-۸۹-۵

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

مرکز بخش: تهران، میدان انقلاب، خیابان آزادی، خیابان بهزاد، پلاک ۲۲ واحد ۱۴ تلفن ۸۸۵۶۲۲۷۳

www.ariyadanesh.ir

حق چاپ جهت ناشر محفوظ است

فهرست کتاب

۹.....	دیباچه
۱۲.....	پیشگفتار
۱۳.....	گفتار اول: نظریه و معنا در معماری شناختی نمادین
۱۴.....	پژوهش های پیشین
۱۴.....	آثار داخلی
۱۵.....	آثار خارجی
۱۵.....	چارچوب نظری
۱۵.....	مبانی نظری
۱۸.....	کارکردگرایی
۱۹.....	ریشه شناسی
۱۹.....	اصول کارکردگرایی
۲۰.....	رابطه نیازهای اولیه و پاسخ های فرهنگی
۲۲.....	اشاعه گرایی کلارک ویسلر
۲۵.....	گفتار دوم بحث: تاریخچه معماری در جهان
۲۶.....	معماری پیش از تاریخ
۲۶.....	جایگاه اساطیر در فرهنگ مردم
۳۰.....	مهرابه: تاریخچه مهرابه
۴۷.....	چغازنبیل: تاریخچه چغازنبیل
۵۲.....	مراحل ساخت بنای چغازنبیل
۵۲.....	مرحله نخست ساخت
۵۳.....	مرحله دوم بنای معبد
۵۵.....	ویژگی های بنای مقدس چغازنبیل
۵۵.....	سقانفار: تاریخچه سقانفار
۵۶.....	نگاه تاریخی به سقانفار
۶۱.....	انواع هنرها در سقانفار
۶۴.....	نقوش در سقانفارها

۶۵	 نقوش مذهبی
۶۵	 نقوش حیوانی
۶۷	 نقوش اسطوره ای
۶۸	 سقانفار کیجاتکیه
۶۸	 بخشهای مختلف درسقانفار
۶۹	 رنگ های غالب و رموز آن در سقانفار
۷۰	 اعداد مقدس درسقانفار
۷۰	 آتشکده: تاریخچه آتشکده
۷۰	 زرتشت و اسطوره ای آتش
۷۴	 انواع آتش و تقویر آنها
۷۵	 آتش آذران
۷۵	 آتش دادگاه
۷۵	 چهار طاقی
۷۶	 آتشگاه و آتشکده
۸۰	 آتشکده های مهم ایران
۸۱	 کلیسا: تاریخچه کلیسا
۸۱	 کلیسا مظهر مسیح و عبادتگاه مسیحیان جهان
۸۴	 تاریخ شکل گیری دین مسیحیت
۸۴	 کلیسا در ایران
۸۶	 عناصر و نمادهای مقدس کلیساهای ارمنی تهران
۸۷	 ساختمان کلیساهای ارمنه تهران
۸۷	 بخشهای مختلف کلیسا
۸۷	 ستون ها
۸۷	 مهراب
۸۹	 تالار
۸۹	 ناقوس
۸۹	 مهمترین نماد در مسیحیت
۹۰	 نقوش مقدس در مسیحیت
۹۲	 مسجد: تاریخچه مسجد

۹۲.....	پررنگ ترین عبادتگاه یکتاپرستان در جهان
۹۴.....	منشا شکل گیری مساجد
۹۷.....	مسجد جامع
۹۷.....	قسمتهای مختلف تشکیل دهنده مسجد
۱۰۱.....	معماری اسلامی مساجد
۱۰۳.....	کتیبه ها در مساجد
۱۰۴.....	جایگاه نقوش هندسی در تزئین معماری مساجد
۱۰۶.....	رنگ و نقش آن در کاشیکاری مساجد
۱۱۰.....	کاربرد خنجر معماری
۱۱۱.....	آیین خنجر
۱۱۱.....	سقاخانه: تاریخچه، سفالینه
۱۱۱.....	آب و اسطوره ای به نام عیار
۱۱۴.....	عناصر مهم در سقاخانه ها
۱۱۶.....	اشکال متفاوت سقاخانه ها
۱۱۶.....	نقوش به کاررفته در سقاخانه ها
۱۱۷.....	قسمتهای مختلف در سقاخانه ها
۱۱۷.....	گنبد
۱۱۸.....	طاقچه شمع افروزی
۱۲۱.....	تجزیه و تحلیل داده ها
۱۲۱.....	بحث
۱۲۵.....	نتیجه گیری
۱۲۷.....	منابع

دیباجه

در دوران کهن، اسطوره‌ها نماینده فرهنگ و نحوه تفکر مردمان بوده و انسان‌ها با توجه به اساطیر، موفق به خلق نمادهایی شدند تا از طریق آن‌ها بتوانند با معبودشان ارتباطی معنوی برقرار سازند. هر جامعه‌ای بنا به فراخور فرهنگ و آیین خود، دارای ارزشهایی است که در قالب نمادهای فکری، مذهبی، ماهیت‌ماندگاری را در اذهان خلق می‌نماید. نمادهای فرهنگی همچون نشان‌هایی ارزشمند در مناسک آیینی و مذهبی تجلی یافته و مورد تقدیس قرار می‌گیرند و به همین سبب دوام و بقا می‌یابند. انسان‌ها به ساخت عبادتگاه‌ها و نیایشگاه‌ها پرداختند. نیایشگاه‌ها مامن و جایگاهی قدسی هستند، که انسانها همواره از موهبت‌های خداوند به واسطه نیایش و شرکت در مراسم مذهبی برخوردار می‌گردند. مطالعاتی که در طی سال‌ها از خریق پژوهشگران و اندیشمندان صورت گرفته، بیانگر این موضوع است که گرچه این عبادتگاه‌ها زمان و مکان‌های مختلف شکل گرفته، ولی زمینه شکل‌گیری آنها در ایران و بررسی بن‌مایه‌های اساطیری و عناصر و نمادهای مذهبی در این عبادتگاه‌ها ما را به نقاط اشتراک و افتراق مذهب ایران و رهنمون می‌سازد. مطالعه و شناخت بن‌مایه‌های اسطوره‌ای و عناصر موجود در فرهنگ‌ها و ناگون بیانگر معماری و هنری هستند که به واسطه اشکال و طرح‌های هندسی، اعداد و نقوش گیاهان و حیوانات و تصاویری از انسانها در نیایشگاه‌ها حضور و تقدیس می‌شوند.

کتاب حاضر در مورد بن‌مایه‌های اساطیری^۱ محور قرار دادن هفت عبادتگاه شاخص در ایران از جمله: مهرابه، چغازنبیل، سقانفار، آتشکده، کیسا، مسجد و سقاخانه به بررسی جنبه‌های آیینی نمادها، رنگ‌ها و نقش‌هایی می‌پردازد، که انسان‌ها به واسطه اعتقادات و اسطوره‌هایشان به آنها هویت بخشیده‌اند تا در جریان زندگی اجتماعی از مذهب و تقدس آنها بهره گرفته و به منبع فیض الهی نزدیکتر شوند. در این میان به بررسی وجوه مشابه و تفاوت میان بن‌مایه‌های اساطیری در فرهنگهای مختلف، پرداخته می‌شود. بن‌مایه‌های اساطیری موجود در نیایشگاهها، حامل پیامهایی از فراسوی زمان‌ها و مکان‌ها می‌باشند که واقعه و رخدادی بزرگ و مهم را به بشر یادآور می‌شوند. اساطیر و به دنبال آن نمادها به عنوان شاخص‌های هویت بخش جوامع و مذاهب در نظر گرفته شده و در تمامی زمان‌ها و مکان‌ها، رفتارهای احترام‌آمیز انسان‌ها را به خود جلب می‌کنند. آنها همچون تصویری روشن‌نگر در زندگی روزمره ما نقش اساسی دارند و واکنش‌هایی را از سوی مخاطبان در بر می‌گیرند. شواهد نشان می‌دهد که تعدادی از نشانه‌ها رد پای رومی دارند. برخی دیگر از نشانه‌ها در ایران ترجمه شده ولی برخی دیگر، هنوز ترجمه‌ی درستی از آنها به دست نیامده است.

نگارنده با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی (ژرفانگرانه) و با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی (مصاحبه و مشاهده) به گردآوری مطالب پرداخته است. کتاب پیش رو حاصل کوشش دو ساله نگارنده در زمینه‌ی هفت بنای مذهبی شاخص ایرانی در حوزه‌ی مذکور می‌باشد. همراهی‌ها در شمال غربی ایران، با معماری خاص شناسایی شده‌اند، که با معابد مهری در غرب قابل قیاس‌اند و می‌توان آنها را معابد مهرپرستان نامید. ایزد مهر، یکی از مهمترین خدایان پارتی بوده و ساخت معبد برای ایزد مذکور در خارج از مرزهای امروز ایران متداول بوده است. معبد مهرورجوی در شش کیلومتری جنوب مراغه در روستای ورجوی مراغه را در ردیف یکی از نخستین معابد بشر به شمار می‌آید.

چغازنبیل: در حدود اواسط سیزدهم قبل از میلاد، پشته وسیعی که بیش از ۳۰ متر از رودخانه دز، یکی از شعبات کارون را از مسیر مستقیم خارج و به آن قوس می‌دهد، توسط شاه ایلام اونتان-گال انتخاب شد، تا در آن شهرکی مذهبی بنیان گذاشته شود و تبدیل به مرکزی زیارتی برای مردم اچم گردد. این محوطه‌ی باستانی در جنوب غرب ایران، استان خوزستان و در جنوب شرقی، بهرستان می‌باشد. معبد چغازنبیل که در حال حاضر بزرگترین اثر معماری شناخته شده در استان ایلامی است. این شهر در کنار رود کارون، اندکی پس از خروج این رود از کوهساران، به طرف دست سوزیانیای قدیم بنا شده بود. بر روی تاق‌دیس سردار آباد، در منطقه زاگرس چین‌خور ساخته شده است. سنگهای رخنمون یافته در این منطقه به سازندهای گچساران، آغاچاری، کدومرای بختیاری تعلق دارند. **سقاتالار یا سقائفار:** این بناها در روستاهای مازندران، خاصه در بخش‌ی مرکزی آن وجود دارند. همه سقائفارها از یک فرم مشابه پیروی می‌کنند و نقوش و زیباییات به کار رفته در آنها نیز به یکدیگر شبیه هستند و تعداد سقائفارها نسبتاً زیاد است.

آتشکده: این آثار به جا مانده که به طور خاص در زاگرس قرار دارد، از جنبه‌های دینی و آیینی، بسیار حائز اهمیت است. در بررسی‌های باستان‌شناسی، از بسیاری حوض‌طراقی‌ها نام برده شده که می‌توان به تخت سلیمان آذربایجان غربی، قلعه کهنه کاشان، کوشک نطنز، آتشکده یزد واقع در خیابان آیت الله کاشانی و آتشکده‌هایی در تهران و ... نام برد. **کلیسا:** کلیساهای ایران بر اساس روند شکل‌گیری تاریخی در سه استان آذربایجان، اصفهان و تهران قابل بررسی است. مجموعاً در استانهای آذربایجان غربی و شرقی، ۲۲۳ کلیسا وجود دارد، که ۱۴ کلیسا در استان آذربایجان شرقی و ۲۸ کلیسا در آذربایجان غربی دایر است. کلیسای جلفای اصفهان که به نام کلیسای وانک معروف است. از کلیساهای تهران می‌توان به کلیسای مریم مقدس در خیابان جمهوری و میناس مقدس ده ونک و کلیسای سرکیس مقدس در

ابتدای خیابان ویلا نام برد. مسجد: مکانی خاص در اسلام برای عبادت خدا که ممکن است ساختمان یا زمین باشد. مسجد قبا نخستین مسجدی است که در اسلام ساخته شد. در شریعت اسلامی، مسجد آداب و احکامی ویژه ای دارد. از مسجد غالباً برای عبادت جمعی و فعالیت‌های دینی گروهی استفاده می‌شود و مهمترین عبادتی که در آن به جا می‌آورند، نماز جماعت است. مسجد جز این، کارکردهای اجتماعی، سیاسی، آموزشی و قضایی برای مسلمانان داشته که برخی از این کارکردها تاکنون باقی مانده است.

سقاخانه: در تهران بیشتر از ۲۹۰ سقاخانه وجود داشته که تنها سقاخانه خدابنده لو به عنوان سقاخانه مصور محسوب می‌گردد و از دوره قاجار به جا مانده است که از بی نظیرترین آثار تاریخی شهر تهران می‌باشد. از سقاخانه‌های دیگر که به لحاظ معماری و گستره مخاطبان می‌توان نام برد سقاخانه نوروز خان در خیابان پانزده خرداد، سقاخانه شیخ هادی نجم‌آبادی، سقاخانه مرحوم مرزبان محمد در خیابان وحدت اسلامی و سقاخانه آینه در خیابان ظهیر الاسلام نام برد. سقاخانه آینه در منابع تاریخی تهران نامش ذکر شده، واقع در کوچه ظهیر الاسلام است. که در بخش سوم تهران قدیم قرار داشته است.

این کتاب را به گوهرهای وجود زنده‌ایم مادر عزیزم که بسان آفتابی پرتوبخش در روح و روانم می‌باشد و همسر مهربان و گرانمایم، چون نیوی هویت بخش درونم است و همچنین به یگانه فرزندم، آریز عزیزم که جوشش و رویش را به من آموخت، تقدیم می‌نمایم. همچنین مفتخرم این اثر را به جامعه فرهنگی و فرهنگ دوست ایرانی تقدیم نمایم.

از خداوندگار شاکرم به خاطر قرار دادن انسانهای شایسته و خردمند در مسیر زندگیم. یکی از آن بزرگواران، استاد فرهیخته و دانشمند، جناب آقای دکتر محمد عارف، که به واسطه‌ی آموختن و آزمون راه‌های پژوهش همواره یاریم کردند و به روش ساعت‌های طولانی که به تحقیق اختصاص دادند تا نظراتشان دیدگاه تازه‌ای به من بخشید، کمال تشکر و قدردانی را دارم. همچنین عزیز بزرگوار، خانم طیبه عیشینی که همواره با انرژی بخش در این راستا به کمک من شتافت، بی‌نهایت قدردانم.

در بدو ورود به معبد مهر و رجوی، در روستای و رجوی مراغه آقای حسین نامدار اطلاعات شایانی را در اختیارم نهادند، از ایشان هم بسیار سپاس گزارم.